

literaturne vydavnytstvo ,pp. 5–22.

3. Dovhaniuk, E. V. Kontsept KRASOTA v lynchvystycheskykh studiakh [Concept of BEAUTY in linguistic studios]. [Electronic source] Available at: <http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/article/view/5366/4914>

4. Zhyvitska, I.A. Kontsept „BEAUTY / KRASA” v paremiolohichnomu uiavlenni (na materialy anhliiskykh ta ukrainskykh prysliviv) [The concept of „BEAUTY” in paremiologic representation] [Electronic source] Available at: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/1112/956>

5. Losev, A. F. (1978) Zavershayuschee antichnoe opredelenie krasoty v kontekste drugih filosofsko-esteticheskikh kategoriy [The final ancient definition of beauty in the context of other philosophical and aesthetic categories]. *Tvorcheskiy protsess i hudozhestvennoe vospriyatie* [Creative process and artistic perception]. Lviv : Nauka, pp.31–44.

6. Merezhkovskiy, D. (1904) *Dafnis' i Hloya. Povest Longusa* [Daphnis and Chloe. The Tale of Longus]. St. Peterburg' : Izd-nie M.V. Pirozhkova. [in Russian]

7. Mudryk-Ivanets, O.V. (2013) Kolorystychna reprezentatsiia kontseptu KRASA v movi Ovidiia [Color representation of the BEAUTY concept in the language of Ovid]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : zb. nauk. Prats* [Chernivtsi university's scientific collection of works], no. 778. Romano-slovianskyi dyskurs. Chernivtsi : Vyd. Dim „Rodovid”, pp. 127–129.

8. Pidhorodetska, I. Yu. (2009) Kontsept KRASA: estetychni i lynchvystychni napriamy doslidzhennia [Concept of BEAUTY: aesthetic and linguistic research directions *Language and Culture: Sciences. journal*]. Kyiv : Vyd. dim Dmytra Buraho., no. 11, vol. IV(116), pp. 83–88.

9. Taho-Godi, A. A. (1999) *Klassicheskoe i ellinisticheskoe predstavlenie o krasote v deystvitel'nosti i iskusstve Grecheskaya kultura v mifah, simvolah i terminah* [A Classical and Hellenistic View of Beauty in Actuality and Art. The Greek culture in myths, symbols and terms]. St. Petersburg : Aleteyya, pp. 484–514.

10. Tsapok, O. M. (2004) *Movni zasoby reprezentatsii kontseptu KRASA v poezii ukrainskykh shistdesiatnykiv* [Linguistic means of representation of the concept of BEAUTY in the poetry of the Ukrainian sixties]. [PhD Thesis], Odesa.

11. Shvydka, N.V. *Svoieridnist reprezentatsii kontseptu KRASA v sakralnomu vymiri* [The peculiarity of the representation of the concept of BEAUTY in a sacred dimension]. [Elektronnyi source] Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6.1/28.pdf>

12. A Greek-English Lexicon compiled by H.G.Liddell and R.Scott (With a Supplement). Oxford, 1968.

13. Bydraes, K. (1984) *Sappho Fr. 31.14 L-P: ΧΛΩΠΟΤΕΡΑ ΠΟΙΑΣ. ACTA CLASSICA. Vol. XXVII. Pretoria* : Classical association of South Africa, pp. 121–124.

14. Schönberger, O. (1973) *Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch. Berlin* : Akademie-Verlag.

УДК 811.124'37'367.625-116

Б. В. Чернюх

Львівський національний університет імені Івана Франка

Аспектуальна семантика незалежного кон'юнктива в латинській мові

Чернюх Б. В. Аспектуальна семантика незалежного кон'юнктива в латинській мові. Аналіз аспектуальної семантики незалежного кон'юнктива у латинській мові дає підстави стверджувати, що, на противагу до дійсного способу, де наявна чітко виражена опозиція імперфекта і перфекта, у кон'юнктиві таке протиставлення відсутнє і є оказіональним, залежачи від акціональної семантики предикатів і характеру контексту. Згадані чинники особливо впливають на члени підсистеми інфекта, які виявляють видову нейтральність і здатні отримувати як імперфективну, так і перфективну семантику. На противагу до них члени підсистеми перфекта є перфективно маркованими, виражаючи припинені ситуації.
Ключові слова: латинська мова, кон'юнктив, аспектуальна семантика, проспективність, ретроспективність, перфективність, імперфективність.

Чернюх Б. В. Аспектуальная семантика независимого конъюнктива в латинском языке. Анализ аспектуальной семантики независимого конъюнктива в латинском языке позволяет утверждать, что, в отличие от изъявительного наклонения с присущей ему оппозицией имперфекта и перфекта, в конъюнктиве подобное противопоставление является окказиональным, обуславливаясь акциональной семантикой предикатов и характером контекста. Упомянутые факторы особенно воздействуют на члены подсистемы инфекта, которые являются аспектуально-нейтральными и способны реализовать как имперфективную, так и перфективную семантику. В отличие от них члены подсистемы перфекта – перфективно маркированы, выражая прекращенные ситуации.
Ключевые слова: латинский язык, конъюнктив, аспектуальная семантика, проспективность, ретроспективность, перфективность, имперфективность.

Chernyukh B. V. The aspectual semantics of the independent subjunctive in Latin. The temporalization of the Latin verb system contributed to the fact that in the historical time the subjunctive primarily functions in the plane of modality and temporality, while the aspectual component is mentioned only in passing. Thereby the question of the aspectual semantics of the forms of the subjunctive and its relation to the old aspect-modal and later temporal-modal types of values arises. The analysis of the aspectual semantics of the independent subjunctive in Latin allows to confirm that unlike the indicative mood with its opposition of imperfectum and perfectum tenses, there is no such regular one in subjunctive. The above mentioned opposition in subjunctive is occasional strongly depending on actional semantics of predicates and character of context. The atelic predicates tend to express imperfectivity, and the telic ones have mainly perfective meaning. Coniunctivus perfecti and plusquamperfecti of atelic predicates allows double interpretation i.e. limitative or ingressive one. The aspectual distinction of infectum and perfectum forms of subjunctive sometimes seems to be blurred. It is typical for the predicates with similar actional features as well as for the verb "esse". In such a case the telic predicates stress the seme of completivity, while the atelic ones the seme of limitativity. These factors affect deeply the members of infectum subsystem, which are aspectual-neutral and can have imperfective as well as perfective meaning. The members of perfectum subsystem on the contrary are perfective marked. They express ceased situations which depending on context can be interpreted as punctive, inceptive or limitative ones.
Key words: Latin language, subjunctive, aspectual semantics, prospectivity, retrospectivity, perfectivity, imperfectivity.

Подібно до латинського перфекта кон'юнктив у латинській мові є синкретичним утворенням, яке об'єднує архаїчний кон'юнктив, оптатив і, можливо, ін'юнктив [4:375–376]. Прагнення до уніфікації парадигми сприяло порівняно швидкому залученню кон'юнктива до системи часів і розподілу його форм між підсистемами інфекта і перфекта, подібно до співвідношення існуючого в індикативі. Однак вже побіжне зіставлення обох систем дає змогу констатувати принаймні дві відмінності: 1) на противагу до індикатива, де підсистеми інфекта і перфекта охоплюють по три часові форми, у кон'юнктиві кількість членів згаданих підсистем скорочується до двох (презенс, імперфект/ перфект, плюсквамперфект); 2) властивий для індикатива чіткий потрійний абсолютно-часовий поділ на теперішнє, минуле і майбутнє у кон'юнктиві трансформується у протиставлення минулого і теперішнього / майбутнього. У площині неперетерита часові межі є доволі розмитими.

Темпоральна семантика кон'юнктива об'єднує два глобальні часові плани: проспективний, представлений презенсом і перфектом, та ретроспективний, представлений імперфектом і плюсквамперфектом. Перше протиставлення позначає ситуацію, розташовану у площині теперішнє/майбутнє, друге – у площині теперішнє/минуле. Перфект і імперфект вже у історичний період змінюють своє місце у системі: перфект із площини теперішнього/майбутнього переходить у площину минулого, а імперфект із минулого – у теперішнє. Про віднесеність кон'юнктива перфекта до минулого (абсолютного чи відносного) свідчить передовсім його вживання у деяких типах підрядних речень, де він виражає передування стосовно дії головного речення, вираженої одним із головних часів, а також у функції *coniunctivus optativus* у незалежних реченнях для вираження нереалізованого у минулому бажання.

Кон'юнктив імперфекта вже у ранній латині поряд зі збереженням старого претеритального

значення здатний виражати теперішнє. Така темпоральна «індиферентність» форм кон'юнктива дала підстави Я. Вакернагелю характеризувати їх як «так звані часи кон'юнктива» [20:316].

Відмінність між індикативом і кон'юнктивом полягає також у відношенні до аспекту. Аспектуальна опозиція «імперфект/перфект» притаманна для індикатива, відсутня у кон'юнктиві, члени системи якого можна характеризувати передовсім як модально-темпоральні комплекси, у яких аспект перебуває на периферії значення.

Інтегровані у темпоральну систему форми кон'юнктива перебувають між собою у двоякому відношенні – абсолютно-часовому (*praesens/imperfectum* та *perfectum/plusquamperfectum*) і відносно-часовому (*praesens/perfectum* та *imperfectum/plusquamperfectum*). Однак випадки вживання кон'юнктива, у прогібітивних конструкціях типу *ne feceris* та у виразах з потенціальним значенням на зразок *dixerit aliquis*, де часове значення є іррелевантним, дають підставу говорити про об'єднання у його семантиці двох типів значень – давнього аспектуально-модального і пізнішого темпорально-модального.

Темпоралізація латинської дієслівної системи сприяла тому, що в історичний час кон'юнктив передовсім функціонує у площині модальності і темпоральності. До певної міри це відображено і в існуючих дослідженнях, предметом яких переважно слугує аналіз згаданого кола значень, тоді як аспектуальна складова згадується лише побіжно. У зв'язку з цим нас цікавитиме перш за все питання про аспектуальну семантику форм кон'юнктива та її зв'язок зі згаданими вище типами значень з урахуванням різної темпоральної спрямованості форм кон'юнктива.

Незалежний латинський кон'юнктив традиційно розглядають як носія трьох або двох видів модальних значень: волевиявлення, бажання та можливості [1:161–197; 4:349, 365] або лише волевиявлення та можливості [2:479], які

реалізуються як у межах окремих форм, так і в межах глобальних значень проспективності (*dem/dederim*) і ретроспективності (*darem/dedissem*). Незважаючи на паралелізм обох рядів значень у системі, відношення між членами у межах кожної пари не є тотожними. Тоді як кон'юнктив імперфекта і плюсквамперфекта протиставляються передовсім темпорально як теперішнє/минуле (або як одночасність/передування у відносночасовій системі), що, звісно не заперечує аспектуальних відмінностей між ними, протиставлення презенса і перфекта кон'юнктива більшою мірою зберігає аспектуальний характер. Зважаючи на цю відмінність, розглянемо аспектуальні значення кон'юнктива у межах обох площин.

І. Проспективність

Опозиції «презенс/перфект» часто приписують аспектуальну природу, трактуючи її як рефлекс старого протиставлення «презенс/аорист» аналогічного існуючому у грецькій мові. При цьому дослідники переважно апелюють до вживання кон'юнктива у прогібітивних конструкціях типу *ne facias/ne feceris (faxis)* (як заперечення вживалися також *non, neque, nec, neve, cave*) та у потенціальному значенні (вирази типу *aliquis dicat (dixerit), pace tua dixerim* тощо) приписуючи першому члену імперфективне, а другому – перфективне або аористичне значення [9:337; 11:142], що бере свої початки від молодограматиків. Значення завершеності або цілісності, приписуване кон'юнктиву перфекта, трактувалось як рефлекс старого аориста [4:375–383; 5:138–139] або як трансформація семантики сигматичних форм під впливом грецького кон'юнктива та опатива аориста [16:90].

Подекуди видова відмінність між згаданими формами є відчутною. У наступних випадках кон'юнктив презенса виражає ситуацію у перебігу, а, отже, вжитий з імперфективною семантикою (1):

1) «*Verba ne facias, soror. // Scio quid dictura es*» (Pl. Aul. 173–174) («*Не говори, сестро. Знаю, що ти маєш намір сказати*»).

Процесність кон'юнктива презенса тут значною мірою підкріплюється узагальненістю висловлювання, що іноді стосується широкого часового плану, не обмежуючись запереченням поодинокого факту.

Вжитий у прогібітивній та потенціальній функціях кон'юнктив перфекта з огляду на аспектуальну семантику не може однозначно характеризуватись як перфектив, оскільки допускає двояке трактування. Позначувані ним ситуації є невизначеними з огляду на їх припинення чи тривання, вживаючись для простої констатації факту (2 – 3):

2) «*Ne transieris Hiberum; ne quid rei tibi sit cum Saguntinis*» (Liv. 21, 44, 6) («*Не переходь/переходи*

Гіберу; нехай у тебе не буде ніякої справи з мешканцями Сагунту»).

3) «*Sed fortasse dixerit quispiam tibi propter opes [...] tolerabiliorem senectutem videri*» (Cic. Cato 8) («*Але, можливо, хто-небудь сказав би/говорив би тобі, що здається, що завдяки багатствам [...] легше зносити старість*»).

У наведених прикладах кон'юнктив перфекта виражає ситуації безвідносно до особливостей їх перебігу. Називаючи небажану для мовця ситуацію, вони, залежно від установки мовця та сприймання реципієнтом, можуть сприйматися як такі, що розгортатимуться у часі, чи виражати думку конденсовано.

На противагу до думки, яку висловив М. Кравар [10:83], ми не вважаємо за можливе трактувати *coniunctivus perfecti* у цьому випадку як однозначно перфективну форму, оскільки ключовим елементом перфективності є припинення ситуації незалежно від способу, у який воно відбувається – внаслідок припинення часу її тривання або завдяки її вичерпаності, – що не підтверджується фактичним матеріалом. Слушнішою нам видається думка Ф. Тома про те, що, вживаючись для вираження заборони, кон'юнктив перфекта не передбачає ні тривалості, ні завершеності, а виражає «чисту і просту дію» [17:135–136].

Варто відзначити нерівномірний розподіл кон'юнктива презенса та перфекта у різні історичні періоди. Перший домінує у ранній латині, другий – у класичній, варіюючись у різних авторів. У цьому аспекті показовим, на нашу думку, може бути порівняння частотності вживання прогібітивного *coniunctivus praesentis* та *perfecti* у Плавта і Цицерона. У Плавта засвідчено 101 презентну форму проти 22 перфектних, тоді як у Цицерона 2 форми презенса проти 43 перфекта [12:218–219]. Однак ширше вживання *coniunctivus praesentis* в епіграфічних пам'ятках [16:134] та післякласичній і пізній латині свідчить, радше, про авторські преференції Цицерона, ніж про закономірність чи тенденції.

Трактуючи відмінність між обома різновидами кон'юнктива як аспектуальну, традиційні граматики іноді вказують на співвіднесення *coniunctivus praesentis* зі загальною ситуацією, а *coniunctivus perfecti* із поодиноким конкретною [9:337; 11:142], що іноді дійсно спостерігається (4):

4) «*“Actum” aiunt “ne agas”*» (Ter. Phorm. 419) («*Кажуть: “Не роби зробленого”*»).

Це речення є гномічним, на що вказує вжита неозначено-особово форма *aiunt* і стосується не конкретної ситуації чи особи, а виражає загальну думку, стосуючись усіх, хто не слухає доброї поради.

Ширшого часового плану, не обов'язково

пов'язаного із актуальним теперішнім, стосується також *coniunctivus praesentis* у наступному випадку (5):

5) «...*isto bono utare, dum adsit; cum absit, ne requiras*» (Cic. Cato. 33) («... користуйся тим благом, доки воно є; коли його не буде, не шукай»).

Зв'язок кон'юнктива перфекта з одноактною, конкретною ситуацією, на яку вказує контекст, а саме, словосполучення *iocum de sua egestate* ілюструє наступний приклад (6):

6) «*Iocum illius de sua egestate ne sis aspernatus*» (Cic. Q. fr. 2. 12, 5) («Не нехтуй його жартом про його бідність»).

Однак цю ознаку не можна розглядати як закономірність, оскільки кон'юнктив презенса також може вживатися на позначення визначеної ситуації, пов'язаної із комунікативним актом, як у наступному випадку, де актуальність ситуації акцентується прислівником *nunc* (7):

7) «*Nunc ne expectetis, dum hac domum redeam via*» (Pl. Pseud. 1234) («Тепер не чекайте, доки не повернусь до дому цією дорогою»).

Подібно кон'юнктив перфекта може мати узагальнююче значення (8):

8) «*Vicinis bonus esto; familiam ne siveris pessare*» (Cato Agr. 4) («Будь добрим для сусідів; не дозволяй челяді провинитись»).

Наведені Катонем приписи, які стосуються ведення домашнього господарства, не пов'язані із поодиноким фактом, а мають вигляд рекомендацій, яких загалом повинен дотримуватися добрий господар.

На думку деяких дослідників, відмінність між *ne facias* та *ne feceris* полягає у більшій категоричності висловлювань з кон'юнктивом перфекта порівняно з кон'юнктивом презенса, що пояснюється або аспектуальною відмінністю між ними [6:103; 8:85], або належністю перфекта до сфери минулого і, як наслідок, меншою актуальністю [18:309; 19:260, 264]. Однак, як засвідчує дослідження В. де Мело, проведене на матеріалі ранньої латини, презентні і перфектні форми використовуються для вираження як пом'якшеного, так і категоричного наказів, хоч існує тенденція до вживання другого для вираження превентивної заборони, тоді як перший, залежно від контексту, міг вживатися і для вираження інгібитивної та превентивної заборони [3:117]. Це питання, однак, стосується сфери модальності і потребує окремого аналізу.

Розглянуті вище випадки протиставлення кон'юнктива презенса і перфекта є маргінальними з огляду на їх незначну кількість. Вже згаданий нерівномірний розподіл у різні історичні періоди та у сфері поширення (майже виняткове вживання прогібитивного *coniunctivus perfecti* у 2 особі на противагу до *coniunctivus praesentis* представленого 2 і 3 особами) дають підстави

вбачати у них ідіоматичне та ізольоване вживання кон'юнктива [14:300], де вибір на користь конкретної форми міг зумовлюватися низкою причин, серед яких аспектуальна відмінність, якщо і відгравала певну роль, то перебувала на периферії. Свідченням цього, на нашу думку, є і те, що прибічники аспектуального підходу визнаючи таку відмінність у *coniunctivus prohibitivus* та *potentialis* [9:336–337; 13:163], утримуються від подібних суджень стосовно інших функціональних різновидів кон'юнктива. Малоімовірним видається той факт, що один із функціональних різновидів кон'юнктива міг би кардинально відрізнитися від інших з огляду на аспект.

Що стосується аспектуальної семантики презенса і перфекта кон'юнктива вжитого у решті модальних значень, то відношення між ними нагадує існуючі у сфері майбутнього, де аспектуально-нейтральному *coniunctivus praesentis* протиставлено перфективний *coniunctivus perfecti*. Видове значення, особливо у формах презенса, мотивується акціональним типом предикатів і контекстом, як у наступних випадках, де ателічні предикати виражають ситуації, що розгортаються у площині теперішнього/майбутнього (9):

9) «*Quod dicet, dicas; quod negat illa, neges*» (Ov. Ars 2, 200) («Що вона говорить, говори; що заперечуватиме, заперечуй»).

Процесність представлених у (9) форм *dicas* та *neges* акцентується типом висловлювання, яке є настановою узагальнюючого змісту.

Вжиті у *coniunctivus praesentis* телічні предикати можуть сприйматись і з перфективною семантикою (10):

10) «...*Marcius Coriolanus, hostis tribuniciae potestatis, "si annonam" inquit "veterem volunt, ius pristinum reddant patribus"*» (Liv. 2, 34, 9) («...Марцій Коріолан, противник влади трибунів сказав: "Якщо вони (= плебей) хочуть старої ціни на продовольство, нехай віддадуть давнє право патріціям"»).

Це значення властиве для кон'юнктива зі значенням волевиявлення, що видається цілком логічним, оскільки мовець, висловлюючи бажання, хоче або не хоче його реалізації. Водночас слід відзначити, що вибір на користь імперфективності чи перфективності залежить від трактування ситуацій мовцем та реципієнтом як конкретних чи узагальнених. У першому випадку кон'юнктив радше сприймається зі значенням перфективності, у другому – імперфективності.

Вжитий поза ідіоматичними випадками *coniunctivus perfecti* зберігає своє значення, виражаючи цілісні припинені ситуації, що може зумовлюватись як семантикою основи перфекта, так і впливом відповідної форми індикатива. Особливо виразно це значення простежується при

телічності предикатів (11).

11) «...vos, quibus militaris aetas est, adnitimini tecum et capessite rem publicam, neque quetquam ex calamitate aliorum aut imperatorum superbia metus cepertit» (Sall. Iug. 85, 47) («...ви, які за віком придатні до військової служби, підтримайте мене і беріться за державні справи, і нехай ні нещастя інших, ні гордість полководців ні у кого не викличуть страху»).

Coniunctivus perfecti ателічних предикатів з проспективною семантикою допускає двояке тлумачення – лімітативне або інгресивне (12 – 13). Ці значення іноді можуть конкретизуватися контекстом, а за його нейтральності вибір віддається на розсуд реципієнта.

12) *Ut stultissime ... illi rem gesserimus* (Ter. Phorm. 772) («Як нерозумно... ми робили це для нього»).

13) «*Tunc iniuriae meae litatum crediderim, cum eius comas [...] deraserit, pinnas [...] praetotonderit*» (Apuł. Met. 5, 30) («Тоді я б повірила, що отримала полегшення від образи, коли б (Скромність) поголила його кучері [...] і обрізала [...] крила»).

Претерітально вжитий *coniunctivus perfecti* також може актуалізувати сему лімітативності, виражаючи припинення до моменту мовлення (14):

14) «...*quid ego utquam erga Venerem inique fecerim, // quoi sic amanti mi obuiam eveniant morae*» (Pl. Cas. 617–618) («...що я робив коли-небудь всупереч Венері, що виникає так багато затримок мені закоханому»).

У подібних випадках увагу акцентовано не на досягнутому результаті чи завершеності ситуації, а на її припиненні, а відтак – передуванні точці відліку.

Іноді аспектуальна відмінність між презентними і перфектними формами кон'юнктива стирається. Особливо помітно це при вживанні згаданих форм, утворених від дієслів з однаковими акціональними характеристиками (15):

15) «*Ne sis me uno digito attigeris: ne te ad terram [...] adfligam*» (Pl. Persa 793) («Не торкнись мене одним пальцем, щоб я не кинув тебе [...] на землю»).

Подібно до індикатива аспектуальна опозиція нейтралізується також у дієслові *esse*, як у наступних випадках (16 – 17), де *sis* та *fuieris* вжиті з тотожним видовим значенням:

16) «*Ne sis cupidus*» (Pl. Mil. 1215) («Не будь жадібним»).

17) «*Non vis esse iracundus? Ne fuieris curiosus*» (Sen. Ira 3, 11, 1) («Не хочеш бути дратівливим? Не будь дріб'язковим»).

Аналіз аспектуальної семантики незалежно вжитого кон'юнктива презенса і перфекта дає підстави стверджувати, що поряд із аспектуально-нейтральним презенсом перфект зберігає властиву для нього перфективну семантику, позначаючи

цілісні ситуації і актуалізуючи, залежно від акціонального типу предиката та контексту, одну із властивих для нього сем – пунктивності, інцептивності, комплетивності або лімітативності.

II. Ретроспективність

Coniunctivus imperfecti et plusquamperfecti, будучи похідними від презенса і перфекта, зберігають аспектуальні характеристики вихідної форми попри транспозицію у площину претеріта. *Coniunctivus imperfecti* подібно до презенса є аспектуально-нейтральним, виступаючи з імперфективною (18) та перфективною семантикою (19), наприклад:

18) «*Utinam, Quirites, virorum fortium [...] copiam haberetis*» (Cic. Manil. 27) («О, якби ви, римляни, мали достатньо [...] хоробрих мужів»).

19) «**Demipho:** *Qua ratione inopem potius ducebat domum? // Geta: Non ratio, verum argentum deerat. Demipho: Sumeret // alicunde...*» (Ter. Phorm. 298–300) («**Деміфонт:** З яким розрахунком він вводив у дім жebraчку? **Гета:** Не з розрахунком, а не було грошей. **Деміфонт:** Взяв би десь...»).

Як і у кон'юнктиві презенса, аспектуальне значення згаданої форми реалізується під впливом акціональної семантики предикатів та контексту. Завдяки ателічним предикатам або імперфективному контексту актуалізується значення імперфективності, тоді як телічні предикати та/або перфективний контекст сприяють появі перфективного значення, що представлено у цитованих прикладах. Аспектуальну семантику значною мірою визначає також специфіка висловлювання, а саме, протиставлення узагальненого твердження поодинокому факту.

Виражаючи модальність у теперішньому, *coniunctivus imperfecti* характеризується імперфективною семантикою. Однак із цього не випливає, що він сам по собі є «дуративним», як його характеризує А. Ронконі [15:126–127], оскільки це значення реалізується під впливом екстра-аспектуальних чинників (темпоральної семантики, синтаксичного контексту тощо). Вживаючись з претерітним значенням, яке є первинним і основним для цієї форми, кон'юнктив імперфекта реалізує обидва аспектуальні значення. З огляду на це слушною є його характеристика як «безаспектного» або аспектуально-нейтрального [7:190, 242; 17:142].

Іноді контекст також дозволяє прийняти обидва аспектуальні значення кон'юнктива імперфекта без суттєвої смислової відмінності. Здебільшого це властиво для дієслів мислення та мовлення, які, залежно від установки реципієнта, можуть трактуватись як виразники процесності або семантичних відтінків перфективності (інцептивності або комплетивності) (20 – 21):

20) «*Putaresne utquam accidere posse ut mihi verba deessent...*» (Cic. Fam. 2, 11, 1) («*Чи ти міг би думати/подумати, що коли-небудь може трапитись таке, що мені забракне слів...*»).

21) «*Iniussu signa referunt maestique – crederes victos – [...] redeunt in castra*» (Liv. 2, 43, 9) («*Воїни всупереч наказу повертають знамена і сумні, ти міг би вірити /повірити, що переможені [...] повертаються до табору*»).

На противагу до кон'юнктива імперфекта кон'юнктив плюсквамперфекта виражає ситуації завершені у минулому (22):

22) «*Anus [...] ne ignem quidem sensisset et forsitan pernoctassemus in limine*» (Petron. 79, 6) («*Бабця [...] навіть не помітила б вогню і можливо ми переночували б на порозі*»).

Якщо телічні предикати актуалізують сему комплетивності, то в ателічних на перший план виступає сема лімітативності. Як і у відповідній формі індикатива, ситуація представлена як обмежена локалізовано у минулому точкою відліку. Актуалізацію семи лімітативності спостерігаємо у (23), де *parisisses* виражає спрямоване у минуле нереальне бажання, межі якого визначено обставинами часу *a principio* («від початку») та *nunc* («тепер»):

23) «*Utinam a principio rei item parisisses meae // ut nunc repercis savius*» (Pl. Truc. 375–376) («*О, якби ти від початку так берегла мої гроші, як тепер бережеш поцілунки*»).

Попри зближення аспектуального значення кон'юнктива імперфекта і плюсквамперфекта, останній зберігає за собою значення перфективності, що дає підстави трактувати подібні випадки як аспектуальну квазісинонімію форм, зумовлену акціональною семантикою предикатів.

Проведений аналіз семантики кон'юнктивних форм імперфекта і плюсквамперфекта не дає підстав розглядати їх у межах опозиції «імперфективність/перфективність», оскільки аспектуально-нейтральному імперфекту протиставлено перфективно-маркований плюсквамперфект. Існуючі випадки виразної аспектуальної відмінності, як і у протиставленні «*coniunctivus praesentis/coniunctivus perfecti*» є okazionalnymi, зумовлюючись акціональною семантикою предикатів і контекстом.

Говорячи про функціонування незалежного кон'юнктива, варто мати на увазі не лише перфективну маркованість другого члена та нейтральність першого, а й враховувати роль часового чинника. У протиставленні типу

dem/dederim, оскільки обидва члени стосуються площини проспективності, як видається, на перше місце виступають модальні та аспектуальні характеристики, тоді як у протиставленні *darem/dedissem* можна констатувати зростання ролі часової ознаки, яка виявляється у переході імперфекта кон'юнктива у площину теперішнього та у протиставленні його плюсквамперфекту за відносночасовим критерієм. Однак треба враховувати і те, що під впливом індикатива у протиставленні першого типу розвинулась і темпоральна складова, внаслідок чого перфект вже у ранній латині поширився на сферу претеритальності, що особливо помітно у його вживанні у функції *coniunctivus optativus, potentialis* та *concessivus*.

У площині синтаксичної структури латинського кон'юнктива, в основі якої лежить темпоральне відношення проспективності/ретроспективності варто розмежовувати два хронологічно послідовні рівні: давніший, де протиставлення форм ґрунтується на модально-аспектуальних ознаках, та пізніший, в основі якого лежать модально-темпоральні відношення. Перший рівень більшою мірою реалізується у протиставленні *coniunctivus praesentis/coniunctivus perfecti*, другий – у протиставленні *coniunctivus perfecti/coniunctivus plusquamperfecti*. Водночас абсолютизація відношень такого роду та їх однозначний розподіл за темпоральними зонами були би помилковими у зв'язку із проникненням чинника часу, який стає однією із цільних ознак, сприяючи семантичній перебудові системи кон'юнктива за зразком індикатива і витісняючи на периферію аспектуальну складову. Така семантична трансформація, менш помітна у незалежно вжитому кон'юнктиві, вповні реалізується при його функціонуванні у складі підрядних речень.

Аспектуальна семантика незалежного кон'юнктива, як і відповідних форм індикатива, визначається співвідношенням ситуації із точкою відліку. Однак «віртуальність» ситуацій виражених ним, акцентування уваги на модальності висловлювання, залежність від контексту, інтенцій суб'єкта мовлення та реципієнта сприяють нівелюванню видових значень, що особливо характерне для форм системи інфекта, які на синтагматичному рівні функціонують як аспектуально-нейтральні, okazionalno протиставляючись перфективно маркованим членам системи перфекта.

Література

1. Bennet Ch. E. Syntax of Early Latin. – Vol. I. The Verb /Charles E. Bennet. – Boston: Allyn and Bacon; Leipzig: Theodor Stauffer, 1910. – XIX, 506 p.
2. Calboli G. L'emploi des modes dans le latin tardif / Gualtiero Calboli // Latin vulgaire – latin tardif VI. Actes du VI-e

- colloque international sur le latin vulgaire et tardif. – Hildesheim; Zürich; New York: Olms – Weidmann, 2003. – P. 479–499.
3. de Melo W. D. C. The early Latin verb system; archaic forms in Plautus, Terence, and beyond / W. D. C. de Melo. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – XVIII, 413 p.
  4. Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Teil II /B. Delbrück. – Strassburg: Karl J. Trübner, 1897. – XVII, 560 S.
  5. Elmer H. C. The Latin Prohibitive / H. C. Elmer // American Journal of Philology. – 1894. – Vol. 15/2. – P. 133–153.
  6. Elmer H. C. The Aorist Injunctive in Latin /H. C. Elmer // The Classical Review. – 1898. – Vol.12. – P. 100–104.
  7. Grassi C. Problemi di sintassi Latina: consecutio temporum e aspetto nel verbo latino /Cesare Grassi.– Firenze: La nuova Italia, 1966. – VI, 262 p.
  8. Guggisberg R. Réflexions sur le fonctionnement des classes modo-aspecto-temporelles en latin / R. Guggisberg // Mélanges Esther Bréguet / ed. par C. Wehrli. – Geneve: Typopress, 1975. – P. 77–85.
  9. Hofmann J. B. Lateinische Syntax und Stilistik: mit dem allgemeinen Teil der lateinischen Grammatik /J. B. Hofmann, A. Szantyr. – München: Beck, 1965. – XCVIII, 935, 89 S.
  10. Kravar M. Pitanja glagolskoga vida u latinskom jeziku/ Miroslav Kravar. – Skoplje: Филозофски факултет, 1980. – VIII, 165 s.
  11. Kühner R. Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. – Teil 2: Satzlehre. Bd. 1 / R. Kühner, C. Stegmann. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997. – XV, 828 S.
  12. Mellet S. Grammaire fondamentale du Latin. Le signifie du verbe / S. Mellet, M.-D. Joffre, G. Serbat. – Louvain; Paris: Editions Peeters, 1994. – 474 p.
  13. Perrot J. Les faits d'aspect dans les langues classiques / J. Perrot // L'information littéraire. – 1961.– N 34. – P. 154–163.
  14. Pinkster H. Tempus, Aspect and Aktionsart in Latin (Recent trends 1961–1981) / Harm Pinkster // Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: ANRW: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Teil 2: Prinzipat. Bd. 29. Hbbd. 2. – Berlin; New York: de Gruyter, 1983. – P. 270–319.
  15. Ronconi A. Il verbo latino. Principi di sintassi storica / Alessandro Ronconi. – Firenze: Le Monnier, 1968.– 250 p.
  16. Thomas F. Recherches sur le subjonctif latin: histoire et valeur des formes / F. Thomas. – Paris: Klincksieck, 1938. – XIV, 264 p.
  17. Thomas F. Remarques sur la concordance des temps du subjonctif en latin / F. Thomas // Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes. – 1949. Serie 3. – T. 23 (75). – P. 133–150.
  18. Vairel H. Du subjonctif parfait «aoristique» au subjonctif parfait de moindre actualisation / Helene Vairel // Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes. – 1978. – T. 52. – P. 308–330.
  19. Vairel H. Les énonces prohibitifs au subjonctif /Helene Vairel // Revue de Philologie. – 1981. – T. 55. – P. 249–272.
  20. Wackernagel J. Lectures on Syntax with special reference to Greek, Latin, and Germanic /Jakob Wackernagel; ed. by D. Langslow. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – XXI, 982 p.

References

1. Bennet, Ch. (1910) Syntax of Early Latin. – Vol. I. The Verb. – Boston: Allyn and Bacon; Leipzig: Theodor Stauffer.
2. Calboli, G. (2003) L'emploi des modes dans le latin tardif. Latin vulgaire latin tardif VI. Actes du VI-e colloque international sur le latin vulgaire et tardif. Hildesheim; Zürich; New York: Olms, Weidmann, pp. 479–499.
3. de Melo, W. D. C. (2007) The early Latin verb system; archaic forms in Plautus, Terence, and beyond. Oxford: Oxford University Press, XVIII.
4. Delbrück, B. (1897) Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Teil II. Strassburg: Karl J. Trübner, XVII.
5. Elmer, H. C. (1894) The Latin Prohibitive. American Journal of Philology. vol. 15/2, pp. 133–153.
6. Elmer, H. C. (1898) The Aorist Injunctive in Latin. The Classical Review. –vol.12, pp. 100–104.
7. Grassi, C. (1966) Problemi di sintassi Latina: consecutio temporum e aspetto nel verbo latino. Firenze: La nuova Italia, VI.
8. Guggisberg, R. (1975) Réflexions sur le fonctionnement des classes modo-aspecto-temporelles en latin. Mélanges Esther Bréguet / ed. par C. Wehrli. Geneve: Typopress, pp. 77–85.
9. Hofmann, J. B. (1965) Lateinische Syntax und Stilistik: mit dem allgemeinen Teil der lateinischen Grammatik. München: Beck., – XCVIII, 935.
10. Kravar, M. (1980) Pitanja glagolskoga vida u latinskom jeziku/ Miroslav Kravar. Skoplje, VIII.
11. Kühner, R. (1997) Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Teil 2: Satzlehre. Bd. 1. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, XV.
12. Mellet, S. (1994) Grammaire fondamentale du Latin. Le signifie du verbe. Louvain; Paris: Editions Peeters.
13. Perrot, J. (1961) Les faits d'aspect dans les langues classiques. L'information littéraire. no. 34, pp. 154–163.
14. Pinkster, H. (1983) Tempus, Aspect and Aktionsart in Latin (Recent trends 1961–1981). Aufstieg und Niedergang der römischen Welt:ANRW: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Teil 2: Prinzipat. Bd. 29. Hbbd. 2. Berlin; New York: de Gruyter. pp. 270–319
15. Ronconi, A. (1968) Il verbo latino. Principi di sintassi storica Firenze: Le Monnier.
16. Thomas, F. (1938) Recherches sur le subjonctif latin: histoire et valeur des formes. Paris: Klincksieck.
17. Thomas, F. (1949) Remarques sur la concordance des temps du subjonctif en latin. Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes. Serie 3.no. 23 (75), pp. 133–150.
18. Vairel, H. (1978) Du subjonctif parfait «aoristique» au subjonctif parfait de moindre actualisation. Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes no. 52, pp. 308–330.
19. Vairel, H. (1981) Les énonces prohibitifs au subjonctif. Revue de Philologie. no. 55, pp. 249–272.
20. Wackernagel, J. (2009) Lectures on Syntax with special reference to Greek, Latin, and Germanic, ed. by D. Langslow. Oxford: Oxford University Press. XXI.